

STATISTIČKA PROCJENA VINOGRADARSKO - VINARSKOG SEKTORA BiH NA TRŽIŠTU ZEMALJA CEFTA

STATISTICAL ASSESSMENT OF THE VITICULTURE AND WINE SECTOR OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ON THE MARKET OF THE CEFTA COUNTRIES

Branka Marković

Nezavisni univerzitet Banja Luka, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

Maja Radić

Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, Republika Srbija

Sanel Ćemer

Internacionalni univerzitet u Goraždu, Fakultet društvenih nauka, Goražde, Bosna i Hercegovina

©MESTE

JEL kategorija rada: **J43, L66**

Apstrakt

Da bi se privukli strani investitori neophodno je uraditi analizu i istraživanja pojedinih segmenta privrede, za koje se može tvrditi da mogu da donesu nova radna mjesta. Poseban značaj ima Sektor vinogradarstva i vinarstva u Hercegovini. Da ima svoje posebno značenje, to se može potkrijepiti istraživanjima i podacima do kojih je došao FAO (2012.) gdje je cca 11.000 ljudi direktno ili indirektno uključeno u ovaj sektor. Statističkom analizom može se doći do slike o stvarnom stanju u sektoru. Za svako novo ulaganje koje će predstavljati temelj ekonomskog rasta i razvoja zemlje, neophodne su detaljnije statističke analize. U onom trenutku kada strani investitori mogu da imaju cjelovit i stvarni uvid, u tom trenutku je priliv stranih investicija stvarnost. Strana ulaganja imaju veliki značaj i njihovom izučavanju se posvećuje velika i ozbiljna pažnja. Predmet istraživanja u okviru ovog rada jeste analiza stanja sektora vinogradarstva i vinarstva u Bosni i Hercegovini kao osnova za sva strana ulaganja kao jedan od najznačajnijih elementa tehničko-tehnološkog razvoja zemlje. Kod povećanje stranih ulaganja, većina ulagača se žali na postojanje tzv. „skrivenih podataka“ koji im nisu predstavljeni kod ulaska u

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Maja Radić

[✉ maja.radic84@gmail.com](mailto:maja.radic84@gmail.com)

investiciju. Osim ove najvažnije primjedbe tu su i primjedbe na sporost administracije i slično. Kada se govori o direktnim stranim investicijama (SDI) mora se reći da su one takav oblik ulaganja kod

koga ulagači osiguravaju pravo svojine, kontrole i upravljanja nad firmom u kojoj su uložena određena sredstva zbog ostvarivanja nekog dugoročnog ekonomskog interesa. Osnovni cilj ovog rada je statistička analiza kompletne ekonomske i društvene uloge vinogradarstva i vinarstva u BiH unutar određenih makroekonomskih i institucionalnih okvira BiH te njihovo poređenje sa razvojem u drugim sličnim tranzicijskim zemljama. Analiza stanja i naznačena poređenja trebaju da daju podlogu za brži razvoj sektora u svjetlu približavanja BiH prema EU integracijama i njenom najavljenom kandidatskom statusu.

Ključne riječi: statistička analiza, vremenske serije, procjena, EU tržište, CEFTA

Abstract

To attract foreign investors, it is necessary to do analysis and research of certain segments of the economy, which can be claimed to be able to bring new jobs. The Sector of Viticulture and Enology in Herzegovina is of special importance. That it has its own special significance can be supported by research and data obtained by FAO (2012) where approximately 11,000 people are directly or indirectly involved in this sector. Statistical analysis can provide a picture of the real situation in the sector. For each new investment that will be the foundation of the country's economic growth and development, more detailed statistical analyzes are needed. When foreign investors can have a complete and real insight, the inflow of foreign investments becomes a reality. Foreign investments are of great importance and great and serious attention is paid to their study. The subject of research within this paper is the analysis of the state of the viticulture and winemaking sector in Bosnia and Herzegovina as a basis for all foreign investments and one of the most important elements of technical and technological development of the country. With the increase in foreign investment, most investors complain about the existence of the so-called "hidden data" that were not presented to them when entering the investment. In addition, there are also remarks on the slowness of the administration and the like. When it comes to foreign direct investment (FDI), it must be said that they are a form of investment in which investors secure the right of ownership, control, and management over the company in which certain funds are invested to achieve some long-term economic interest. The main goal of this paper is a statistical analysis of the complete economic and social role of viticulture and winemaking in BiH within certain macroeconomic and institutional frameworks of BiH and their comparison with development in other similar transition countries. The analysis of the situation and the indicated comparisons should provide a basis for faster development of the sector in the light of BiH's approach to EU integration and its announced candidate status.

Keywords: statistical analysis, time series, estimation, EU market, CEFTA

1 UVOD

Značaj istraživanja, koje je predstavljeno u ovom radu, se ogleda u daleko jasnijem i boljem razumijevanju sektora vinogradarstva i vinarstva u BiH. Veliki značaj ovog sektora za područje južnog dijela BiH (Hercegovina) je neprocjenljiv. Procjena FAO (2012) je da je oko 11.000 ljudi je uključeno u direktno ili indirektno u ovaj sektor.

Atraktivnost istraživanja se vidi u činjenici predstavlja sektor koji ima veliku diversifikaciju (primarna proizvodnja, prerada i agroturizam) i kao takav je interesantan investitorima.

Zbog toga su neophodne ozbiljne analize, istraživanja koja će biti javno publikovana i da budu dostupna svim koji su zainteresirani za različita ulaganja u ovaj sektor. Ipak, se očekuju

veća strana ulaganja koja će se mobilizirati i koncentrisati u većini slučajeva kao sredstva ili bankarski krediti koji će se dalje usmjeravati prema mjestima gdje mogu ostvariti najveće profite.

Istraživanje je urađeno da bi se približila situacija potencijalnim investitorima. U radu ,kao osnovni cilj ,treba pokazati značaj statističkih analiza u pogledu stanja sektora u sadašnjem i budućem privrednom razvoju BiH, gdje se istovremeno mogu prikazati bitnost svih faza postupka analize.

Svrha ovog istraživanja je prikazivanje stvarnog stanja u sektoru, vinogradarstva i vinarstva u BiH svima koji su zainteresirani: za ulaganja, budućim investitorima, nosiocima agrarne politike, vinogradarima i vinarima, trgovcima.

2 VINOGRADARSKO-VINARSKI SEKTOR BiH – EKONOMSKI POKAZATELJI

Sadašnja proizvodnja vinskog grožđa se danas obavlja na 3.270 ha što je mnogo manje od proizvodnje u 1990. godine (5.781 ha). Strateški dokumenti koji su usvojeni na nivou entiteta i niz istraživanja koja su sprovedena u sektoru imaju strateške ciljeve za razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora. Ovim se dokumentima predviđa povećanje površina pod vinogradima na oko 10.000 ha do kraja 2021. godine. U navedenim ciljevima se podrazumijeva da BiH postigne što prije status kandidata za ulazak u EU, što daje realne mogućnosti da se izvrši sadnja novih vinograda na nivou 650 ha godišnje ili 6.700 ha (Ivanković, Lasić, Jurilj, Spužević, & Prusina, 2018). Ne samo da je potrebno povećanje površina nego je potrebno uložiti u razvoj nekoliko velikih i 30-tak manjih porodičnih vinarija. Opredjeljenje proizvođača u BiH je proizvodnja što kvalitetnijih vina s naglaskom na izvorne kultivare Žilavku i Blatinu. Sadašnja potrošnja vina po stanovniku je mnogo manja u odnosu na zemlje okruženja. Ona iznosi oko 5,85 litara po stanovniku. Osnovni cilj je podizanje nivoa potrošnje na oko 10 litara po stanovniku do kraja 2021. godine. Istovremeno, povećana proizvodnja

vina traži veći angažman u prodaji i izvoznom marketingu kroz organizovani nastup BiH vinara na zahtjevnom EU tržištu. S druge strane, veoma značajno pitanje je kakav je položaj vinogradarsko-vinarskog sektora BiH na tržištu zemlja CEFTA 2006. Postavlja se pitanje da li je realno povećanje međusobne razmjene u trgovini vinima i koje su dve to potencijalne prijetnje za sektor vinarstva BiH koje direktno dolaze iz zemalja CEFTA (povećanje izvoza grožđa i jeftinih vina). Neophodno je uraditi procjenu vinogradarsko-vinarskog sektora vina BiH na tržištu zemalja CEFTA

U daljem dijelu rada dat je pregled proizvodnje grožđa i vina u Bosni i Hercegovini. Na osnovu raspoloživim podacima u BiH u 2021. godini ima zasađeno oko 3.700 ha vinograda, što predstavlja 62,5% od svih njenih predratnih površina koje su bile zasađene pod ovom kulturom. Ukoliko se želi poraditi, može se konstatovati da je Španija sa 1.045.620 hektara prva zemlja u svijetu prema veličini površina zasađenih pod vinogradima, što predstavlja negdje oko 30% vinograda koje ima EU (MARM, 2010), dok bi se BiH s obzirom na zasađenu površinu mogla smjestiti samo na oko 0,03% onih vinograda koje ima Španija. Kretanje proizvodnje vina u litrima u Bosni i Hercegovini prikazano je u tabeli 1.

Tabela br.1 Proizvodnja grožđa, prinos po ha i proizvodnja vina u BiH

Grožđe	Proizvodnja (kg)	Površina (ha)	Prinos kg/ha	Proizvodnja (lit)-Vino**
2013	24.850.000	3.500	7.100	16.152.500
2014	24.956.500	3.515	7.100	16.221.725
2015	25.347.000	3.570	7.100	16.475.550
2016	25.776.000	3.580	7.200	16.754.400
2017	26.280.000	3.600	7.300	17.082.000
2018	27.150.000	3.620	7.500	17.647.500
2019	27.500.000	3.667	7.500	17.875.000
2020	28.120.000	3.700	7.600	18.278.000
	** randman 65%			

Izvor: Federalni agromediteranski zavod Mostar

Iako se radi o vrlo maloj površini sa kojom ulazi među posljednje zemlje svijeta koje se mogu računati kao vinogradarske, registrovana površina od 3.700 ha je podijeljena na 14.200 parcela, što

predstavlja njenu prosječnu veličinu 0,25 ha, a pojedine parcele su u prosjeku veličine tek 500 m². Ovo sve predstavlja dokaz o visoko nepogodnim i krajnje nefunkcionalnim fragmentiranim

vinogradima u BiH, koji su u nepovoljnom odnosu sa opštom nekonkurentnom fragmentiranošću poljoprivrede u cijeloj zemlji. Ovakvo stanje u vinogradarsko-vinarskom sektoru dalo je bruto dodanu vrijednost BDV od 93 milijuna KM u 2016. godini, što bi predstavljalo cca 4,90% cijele poljoprivrede i usluga vezanih za sektor u BiH ili 0,31% u ukupnom BDP-u zemlji (Jahić, 2016). U poređenju sa drugim domaćim poljoprivrednim sektorima, vinogradarsko-vinski sektor je apsolutno mali. Razloga se može naći na više mjesta i većina tih razloga je od ranije, istorijske prirode, zatim prethodnih ratnih razaranja i u današnje doba slabog ili skoro pa nikakvog zanimanja pojedinih relevantnih institucionalnih faktora koji su zaduženi za domaći gospodarski razvoj. Zbog takvog stanja, ukupni vinogradarski-vinarski sektor tradicionalno je ostao unutar granicama nekoliko opština zapadnog i južnog

dijela BiH, odnosno u Hercegovini. Ovom području treba dodati i vrlo male enklave vinograda koje su se očuvale na sjeveru zemlje te u nekim lokalitetima Bosne koji imaju pionirski karakter i javljaju se kao pojedinačni primjeri podizanja novih vinograda

2.1 Uvoz – izvoz vina u/z Bosne i Hercegovine

BiH je država sa otvorenim tržištem pa se na policama domaćih trgovina može naći najviše vina iz susjednih zemalja. Istovremeno, BiH uvozi i određenu količinu vina iz evropskih vinarskih velesila, ali i iz zemalja novoga Svijeta kao što su Južnoafrička Republika Čile, Australija, i druge. U tabeli 2 je predstavljen uvoz/izvoz vina za period 2015-2020. godine.

Tabela 2. Izvoz/uvoz vina - količine i vrijednost

Godine	IZVOZ	Vrijednost KM	Uvoz	Vrijednost KM
2015	1.859.117	5.063.281	7.564.371	24.908.378
2016	2.009.135	4.818.045	7.729.077	27.592.232
2017	1.709.471	5.362.345	8.263.828	27.592.232
2018	3.472.339	6.901.468	8.500.310	30.901.871
2019	3.575.047	7.167.583	8.859.510	33.943.842
2020	2.875.815	5.449.838	7.105.089	24.406.376

Izvor: BHAS, (MVT BiH, 2021), vlastita obrada

Tabela 3. Pokrivenost uvoza izvozom

Godina	Vrijednosti	Količine
2014	82,58%	2,38
2015	66,94%	4,07
2016	62,34%	3,85
2017	64,89%	4,83
2018	81,19%	2,45
2019	80,90%	2,48
2020	76,70%	2,47

Izvor: BHAS, (MVT BiH, 2021), vlastita obrada

U periodu 2014-2020 godina pokrivenost uvoza izvozom, ukoliko se posmatra kao vremenska serija, kreće se u nivou od 14,03% do 32,91% u odnosu na vrijednosti koje su izražene u KM, dok

je posmatrano količinski za svaku jedinicu izvoza BiH u 2021. godini uvezla vina od 2,47 jedinice .

Cijene otkupa grožđa variraju zavisno od godišnjeg uroda i konjunkturi na tržištu. U većini slučajeva domaće vinarije vrše otkup grožđe dviju izvornih Hercegovačkih sorata Žilavke i Blatine, Vranca, Merlot-a i Cabernet sauvignon-a. Cijene otkupa se formiraju za bijele sorte prema Žilavci, a za crvene sorte prema Blatini. Potrebno je napomenuti i to da na otkupne cijene grožđa bitno utiče i kretanje njegovih otkupnih cijena na tržištu EU.

2.2 Metod prognoziranja analizom vremenskih serija

Metoda prognoziranja analizom vremenskih serija isključivo se bazira na modeliranju date dinamičke strukture vremenske serije uz pomoć informacija

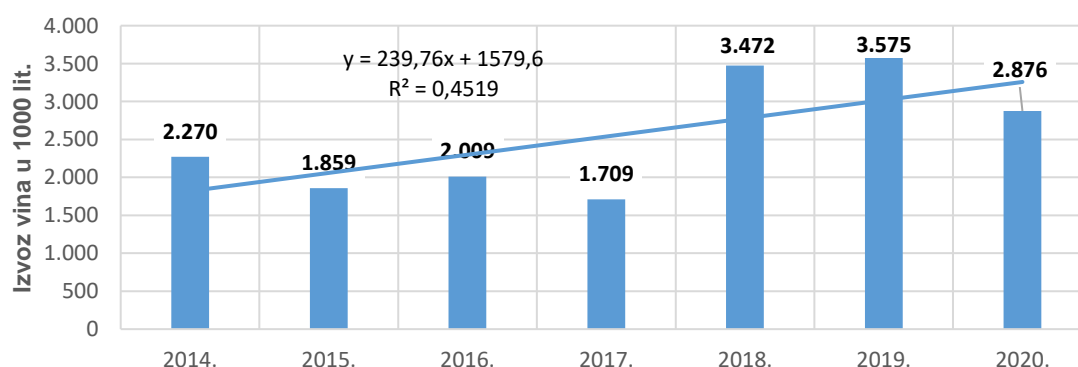
koje se dobiju o ponašanju određenih promatranih ekonomskih pojava u prethodnom periodu. Pripadajući modeli se zovu ekstrapolacijskim pošto u polaznoj osnovi ne uključuju uticaje promjenjivih faktora (varijabli), nego se svi sakupljeni podaci o kretanju pojave u prošlosti matematički konvertuju u prognoze.

Zbog svoje jednostavnosti u pristupu te minimalnom potrebnom znanju i tehnološke podrške za implementaciju, jedni su od osnovnih razloga njihove šire primjenjivosti. Pristup, kratkoročnost u današnjim uslovima gdje postoji zastarijevanje podataka, neadekvatno korištenje ograničavaju kvalitetu i uspješnost metoda prognoziranja koje se vrše na osnovu analize vremenskih serija. Postepenim filtriranjem, uz adekvatno tretiranje dinamičkih tendencija i proučavanjem veze, vrši se poboljšavanje modela prognoze. Uz već poznate metode, neprestano se otkrivaju nove metode prognoze koje mogu da ostvare zadovoljavajući kvalitet i operativnost a pri tome ima veliku primjenjivost u poslovnoj praksi. Prognoza metodama vremenskih serija zasniva se na zamišljenom kretanju promatrane pojave, kroz vrijeme jednom od matematičkih funkcija, pri čemu se ostaje na pretpostavci da će buduće kretanje posmatrane pojave biti u zakonitostima izabrane matematičke funkcije. U nekoj mjeri bolju analizu vremenskih serija mogu dati tzv. spektralne analize, kod njih se iz već postojeće vremenske domene mora preći na analizu frekvencija. Upravo na ovoj osnovi zasniva se procjena vinogradarsko-vinarskog sektora vina

BiH ,tj. procjena uvoz/izvoz vina što u mnogome predstavlja jedan od najvažnijih faktora za ovaj sektor. Svako naredno ponašanje vremenske serije može se predvidjeti prognoziranjem. Neposredno prije prognoziranja neophodno je da se provede analiza vremenske serije koja uključuje dekompoziciju te svojstva stacionarnosti koje se uvijek dobiju statističkim testovima. Prognoziranje se vrši klasičnim statističkim metodama, u koje se ubrajaju većina stohastičkih modela prognoziranja vremenskih serija zasnovani na autoregresijskim modelima, zatim na modelima prosjeka ili pomičnih prosjeka te od regresijskih metoda

Kao pomoćno sredstvo koje može da posluži pri izboru matematičke funkcije koristi se dijagram rasipanja. Osim ovog neophodno je da se pri pravilnom izboru poznaju obilježja funkcija vremena, sa kojim se mogu predstaviti sistematske kovarijacije. Svaki posmatrani model je predstavljen kao analitička hipoteza o procesu pojave u vremenu. Svaki model je potrebno analizirati na osnovu vrijednosti određene vremenske serije. Osnovno pravilo pri svakoj analizi vremenskih serija jeste , da na osnovu vrste serije i izabranog modela vrši ocjena parametara, pokazatelja reprezentativnosti i ostalih statističkih veličina.

Pri analizi podataka sa kojim se raspolaže dijagram rasipanja pokazuje da se radi o linearnoj funkciji, pri čemu je smjer rasipanja u ovom slučaju pozitivan.

Grafikon 1: Dijagram rasipanja i grafički prikaz izvoza vina iz BiH u periodu 2014-2020.godina

Izvor: obrada autora

Izračunom parametara a i b, u jednačini linearnog trenda dobiju se vrijednost parametra a, konstantnog člana, koji predstavlja trend

vrijednost za 2014 godine (period koji prethodi prvom periodu za koje je vrijednost varijable vrijeme jedanko 0), pošto se ta vrijednost uzima

kao početak perioda dok parametar b iznosi 239,65 što ukazuje na linearni porast izvoza vina za posmatrani period u iznosu od 239.650 litara godišnje tako da funkcija linearnog trenda izvoza vina u BiH ima oblik:

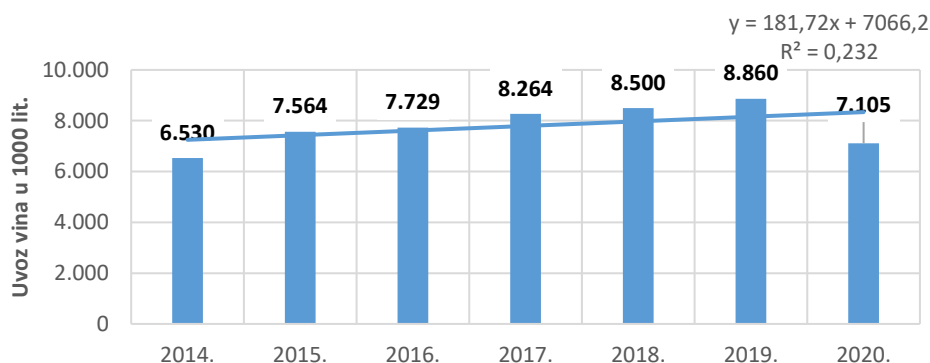
$$\hat{y} = a + bx = 1.579,65 + 239,76 x$$

Početak: 01.01.2014. godine.

Oznaka y : količina izvezenog vina (1000 litara)

Oznaka x : 1 godina

Kod procjene vinogradarsko-vinarskog sektora neophodno je analizirati i uvoz vina u BiH, a ne samo izvoz.

Grafikon 2: Dijagram rasipanja i grafički prikaz uvoza vina iz BiH u periodu 2014-2020. godina

Izvor: obrada autora

Kao i kod izvoza, pomoću dijagrama rasipanja (grafičkog prikaza) može se konstatovati da se radi o linearnom trendu, što znači da postoji linearni rast uvoza vina u periodu 2014-2020. godina i to za 181.720 litara/godišnje, što u poređenju sa izvozom, može se konstatovati da je uvoz nešto manji od izvoza za period 2014-2020. godina. Funkcija linearnog trenda kod uvoza vina u BiH:

$$\hat{y} = 7066,2 + 181,72 x$$

Početak: 01.01.2014 godine

Oznaka y : količina uvezenog vina (1.000 lit.)

Oznaka x : 1 godina

Prognoza vremenskih serija zasniva se na aproksimaciji kretanja analizirane pojave jednom od matematičkih funkcija, gdje se polazi od pretpostavke da će buduće kretanje pojave biti približno zakonitostima te izabrane funkcije. Spektralne analize predstavljaju poboljšanu analizu vremenskih serija pružaju, kod ove analize se iz vremenske domene prelazi na statističku analizu u domenu frekvencija.

Prethodno poznavanje metoda prognoziranja vremenskih serija (regresijske metode, Markovljevi lanci, Delphi metoda, morfološka metoda, i dr.) omogućava da se odrede metode

prognoziranja i da se prihvate one koje su za posmatranu pojavu najprikladnije.

Često se u poslovnoj praksi koriste određene prognoze na osnovu slobodne procjene te jednostavnije metode analize i intuicije. U takvim slučajevima se koriste uglavnom nepotpuni i neselektirani podaci, pri čemu nema adaptacije i biranja podataka, gdje se vrlo teško uočavaju dinamičke varijable a time nije moguće strateško upravljanje sistemom.

Nasuprot ovih metoda, postoji niz kompleksnih, vrlo sofisticiranih metoda prognoziranja koje zahtijevaju veliku informatičko i računarsko znanje, što otežava njihovu njihovu širu i realnu primjenu.

3 ZAKLJUČAK

Sam proces prognoziranja većine ekonomskih pojava je u suštini vrlo složen zadatak ima veliki značaj kod aktivnosti planiranja i upravljanja privrednim sistemima i sektorima. Ukoliko se u analizi primjene određene odgovarajuće metode procjene, prognoziranja, prilagođenih na tačno određene zahtjeve poslovne prakse, može da se stvori podloga za kvalitetnije odlučivanje u poslovnom sistemu i sektorima.

Raskorak koji može nastati između primjenjenih kompleksnih, sofisticiranih teorijskih modela i konkretno stvarne poslovne prakse, mogu da se

otklone balansiranim prilagođenim rješenjima sa kvalitetom koji će zadovoljiti postavljeni cilj.

Izbor metoda koji će zadovoljiti postavljeni cilj (aditivne metode, multiplikativni i dr.) isključivo se mogu vršiti na bazi prethodno utvrđenih karakteristika komponenti vremenske serije (trenda i sezonskih varijacija), pri čemu dijagram rasipanja služi kao grafička prezentacija posmatranih podataka vremenske serije.

Kod analiziranog vinogradarsko-vinarskog sektora, i to oblast izvoza i uvoza vina, izvršena je procjena korištenjem matematičke funkcije tj. linearnog trenda. Na osnovu prikupljenih podataka za period 2014-2020. godina pokrivenost uvoza vina sa izvozom utvrđena je na nivou od 14,03% do 32,91% u odnosu na utvrđenu vrijednosti, dok se količinski izaz objašnjava za svaku jedinicu izvoza vina, Bosna i Hercegovina u 2021. godini je uvezla 2,47 jedinice vina.

Podaci do kojih se došlo statističkim analizama i određenim metodama dovele su do određenih saznanja vezanih za ovaj sektor to može biti posljedica određenih faktora pošto je sektor vinogradarstva u BiH istorijski omeđena na malom poljoprivrednom prostoru, i taj mali poljoprivredni prostor cijelo proteklo vrijeme daje svoj veliki doprinos visokom stepenu neiskorištenih prirodnih resursa sa kojima zemlja raspolaže. Loša praksa u sektoru vinogradarstva u poslijeratnom periodu djelimično se odrazila i jednako pratila i sektor vinarstva, iako veliku prednost koje ovom vinarskom sektoru, na domaćem i spoljnom tržištu osiguravaju autohtone sorte, i u svijetu jedinstvene sorte, Žilavka i Blatina.

Ovako formirano domaće nerazvijeno vinogradarstvo i vinarstvo, zbog velike usitnjenosti zemlje sa jako velikim brojem malih individualnih poljoprivrednika, u velikoj mjeri ima naturalni ili lokalni tržišni karakter, na ovakav način organizovano ne doprinosi ni sebi niti neizgrađenom međunarodnom ugledu zemlje.

Sasvim suprotno od prethodno navedenog, BiH i njena veoma skromna mala domaća vinska potrošnja, predstavlja zahvalno tržište za proizvođače grožđa i vina iz susjednih i niza zemalja cijele Evrope i svijeta.

U takvoj konstelaciji snaga, te zemlje na taj način ostvaruju svoju nadmoćnost kako na osnovu većih izvezenih nego uvozenih količina, tako i vrlo visoke majorizacije izvoznih nad domaćim izvoznim cijenama.

Aktivnosti o stanja vinogradarsko-vinarskog sektora, na koje se već predugo čeka, utvrđeni su u usvojenim strateškim dokumentima, a osnovni njihov cilj je dostići površinu od najmanje 10.000ha pod vinovom lozom, da bi domaći sektor vinogradarstva mogao bio vidljiv na vinarski kartama domaćih i izvoznih tržišta. Osim što treba unaprijediti proizvodnju, sadnjom većih površina pod vinovom lozom potrebno je izvršiti i osavremeniti vinarije koje više ne bi trebale biti samo proizvođači vina, nego treba proširiti njihovu ulogu, tako da bi njihova uloga mogla biti u kombinovanju promovisanju više domaće potrošnje, razvoj vinskog turizma putom vinskih cesta te na kraju onog najvažnije je, razvoj marketinga koji bi bio okrenut izvoznim tržištima i traženju povoljnijeg mjesta u zemljama Evrope i svijeta.

CITIRANA DJELA

FAO-ROECA. (2012). *The Wine Sector in Bosnia and Herzegovina. Preparation of IPARD sector analyses in Bosnia and Herzegovina.* . FAO Regional Office for Europe and Central Asia (FAO-ROECA). Retrieved from www.fao.org/3/a-aq186e.pdf

Ivanković, M., Lasić, M., Jurilj, I., Spužević, I., & Prusina, I. (2018). *Položaj sektora vinarstva Bosne i Hercegovine na tržištu CEFTA-e.* Mostar: Matica hrvatska.

Jahić, H. (2016). Vinski turizam i vinske ceste u Hercegovačko-Neretvanskom kantonu - stanje i perspektive. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 93-112.

MARM. (2010). *MARM 2010 – EPILOGUE.* Wilmington, Delaware.

MVT BiH. (2021). *Godišnji izvještaj.* Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine.

Received for publication: 23.09.2021.
Revision received: 30.09.2021.
Accepted for publication: 10.10.2021.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – **APA Sixth Edition:**

Marković, B., Radić, M., & Čemer, S. (2021, 10 15). Statistička procjena vinogradarsko - vinarskog sektora BiH na tržištu zemalja CEFTA. (Z. Čekerevac, Ur.) *FBIM Transactions*, 9(2), 47-54. doi:10.12709/fbim.09.09.02.05

Style – **Chicago Sixteenth Edition:**

Marković, Branka, Maja Radić, i Sanel Čemer. 2021. „Statistička procjena vinogradarsko - vinarskog sektora BiH na tržištu zemalja CEFTA.“ Urednik Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 9 (2): 47-54. doi:10.12709/fbim.09.09.02.05.

Style – **GOST Name Sort:**

Marković Branka, Radić Maja i Čemer Sanel Statistička procjena vinogradarsko - vinarskog sektora BiH na tržištu zemalja CEFTA [Časopis] // *FBIM Transactions* / ur. Čekerevac Zoran. - Beograd : MESTE, 15 10 2021. - 2 : T. 9. - str. 47-54.

Style – **Harvard Anglia:**

Marković, B., Radić, M. & Čemer, S., 2021. Statistička procjena vinogradarsko - vinarskog sektora BiH na tržištu zemalja CEFTA. *FBIM Transactions*, 15 10, 9(2), pp. 47-54.

Style – **ISO 690 Numerical Reference:**

Statistička procjena vinogradarsko - vinarskog sektora BiH na tržištu zemalja CEFTA. **Marković, Branka, Radić, Maja i Čemer, Sanel**. [ur.] Zoran Čekerevac. 2, Beograd : MESTE, 15 10 2021, *FBIM Transactions*, T. 9, str. 47-54.